

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 29.03.19

Dette dokumentets nettadresse (URL) er:

<https://www.litteraturogmedieleksikon.no/cm4all/uproc.php/0/klassisismen.pdf>

Klassisismen

Et sett av regler og idealer som er basert på antikkens litteratur og kunst, og som ble fulgt opp i ulik grad gjennom historien.

“When used to refer to an aesthetic attitude, Classicism invokes those characteristics normally associated with the art of antiquity – harmony, clarity, restraint, universality, and idealism. Because of the high regard accorded to ancient art, “classic” is sometimes used to mean that the example is the best of its type (e.g., a classical example of a villa). [...] In literature, for instance, the first major revival of Classicism also occurred during the Renaissance, when Cicero’s prose was especially imitated. France in the 17th century developed a rich and diversified Classicism in literature, as it had also in the visual arts. The dramatists Pierre Corneille and Jean Racine, together with the philosophers Blaise Pascal and René Descartes, were particularly important. In England, Classicism in literature arose later than in France and reached its zenith in the 18th-century writings of John Dryden and Alexander Pope. Gotthold Ephraim Lessing, Johann Wolfgang von Goethe, and Friedrich Schiller were major figures in the German Classical literary movement. In the early 20th century, T.S. Eliot and proponents of the New Criticism were sometimes considered classicists because of their emphasis on form and discipline.” (<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/120317/Classicism-and-Neoclassicism>; lesedato 08.10.12)

Klassisismens sentrum i tid og rom var Frankrike på 1600-tallet. Høyklassisismen var i siste halvdel av 1600-tallet, fra og med at Ludvig 14. (“Solkongen”) overtok som eneveldig hersker.

I antikken og senere ble det stilt opp en rekke regler som alle som ville skrive innen en bestemt sjanger, måtte forholde seg til. Slike normative krav baserte seg på en overbevisning om at hver sjanger er en form gitt oss av “naturen”, og at greske verk hadde realisert formene på en fullendt måte og dermed vist oss hva de evig gyldige mønstrene består i (Kayser 1973 s. 331). Dikterne burde imitere de antikke forfatterne, som i sin tur imiterte (eller representerte) “naturen” – dermed ble imitasjonen av antikken en måte å etterligne virkeligheten på (Michèle Gally

gjengitt fra ml.revues.org/207; lesedato 12.07.16). Innen klassisismen ble sjangrer oppfattet omtrent som atskilte dyrearter (Jump 1972 s. 50-51).

Tragedien var den klassisistiske sjangeren med høyest prestisje. Den greske filosofen Aristoteles' *Om diktetkunsten* (eller *Poetikken*) ble tolket slik at han forlangte handlingen, tidens og stedet enhet i et drama. Også eposet bar med seg stor prestisje fra mesterverk i den greske og romerske antikken. René Bray viser i boka *Utformingen av den klassiske doktrinen i Frankrike* (1983) hvor stor kritikeraktivitet som foregikk rundt Aristoteles' *Om diktetkunsten* fra det ble gjenoppdaget på slutten av 1400-tallet (Guy Riegert i Boileau 1984 s. 9). Dette fikk stor betydning for klassisismen.

Den svært innflytelsesrike franske litteraturkritikeren og dikteren Nicolas Boileaus poetikk-verk *Om diktetkunsten* (1674) sammenfattede de estetiske normene og reglene som mange dikteren allerede hadde fulgt i lang tid. En av reglene var at sjangrer ikke måtte blandes. Boileau krevde at en forfatter bøyer seg for de språklige og ideologiske kravene som den franske kongens institusjoner har etablert (Dirkx 2000 s. 44).

I første sang av *Om diktetkunsten* skriver Boileau om generelle prinsipper for god poesi. Han fordømmer bl.a. det burleske og bruk av emfase, og mener at dikteren må bruke sin fornuft til å oppnå klarhet. I andre sang skriver han om små sjangrer som ode, sonett og epigram, og dessuten om satirens utvikling (Guy Riegert i Boileau 1984 s. 11). Tredje sang handler om tragediesjangeren, episke dikt og komedien. Boileau anbefaler diktere å studere naturen. Fjerde sang handler om poesi og dens sivilisatoriske virkning. Den franske forfatteren André Gide skrev om *Om diktetkunsten* at Boileau "krystalliserte i aleksandrinere den klassiske tradisjonen" (sitert fra Boileau 1984 s. 172).

Vannrette skott mellom sjangrene er et prinsipp eller "et dogme" (Guy Riegert i Boileau 1984 s. 12) innen klassisismen. Boileau forsvarte dette prinsippet snarere gjennom at diktere har ulike talenter enn gjennom autoriteter fra antikken eller gjennom tradisjonen. Naturen har fordelt dikteres styrke og talenter svært forskjellig, og enhver dikter har best mulighet til å lykkes innen én bestemt sjanger. Sang 2 og 3 i *Om diktetkunsten* forutsetter et strengt skille mellom de litterære sjangrene.

Boileaus ideal var et kunstverk med perfekt balanse mellom alle delene, og der disse delene er underordnet helheten; alt skal være i harmoni (Guy Riegert i Boileau 1984 s. 15). Han kritiserte den kvinnelige franske romanforfatteren Madeleine de Scudéry for å ha for lange beskrivelser (Boileau 1984 s. 15). Det viktigste å skrive om er menneskenaturen og menneskets følelser (s. 15).

Om diktekunsten inneholder blant annet disse poengene (sitatene er fra Ernest Dilworths engelske oversettelse; <http://mockingbird.creighton.edu/english/fajardo/teaching/eng600/boileau.htm>; lesedato 28.08.14):

1. sang:

“good sense and rhyme always agree”; “rhyme is a slave whose duty it is to obey”
“yoke of reason”; “love reason, then”

“every superfluous word is insipid and offensive”

“constantly vary your style when writing”

“avoid the low”

“imitate the elegant playfulness of Marot, and leave burlesque to the clowns of the Pont Neuf”

“be simple but with artistry; be great without pride, agreeable without artificiality”

“happy choice of harmonious words. Avoid the detestable competition of unpleasant sounds”

Villon, order; Ronsard, another method, confusion, “made an art of poetry to suit himself”; Malherbe, “wise writer,” refinement, grace, no enjambment, “follow in his footsteps,” “cherish his purity”

“before writing then, learn how to think. Expression follows thought”

“let language be always sacred to you”

“make haste slowly”

“polish it ceaselessly, and polish it again”

“a single whole of various parts”

“be a severe critic of yourself. Ignorance is always ready to admire itself”; “make friends who will be quick to criticize you”; “be pleased at advice rather than at praise”; “a wise friend, always rigorous, inflexible, never gives you any peace where your faults are concerned”; “a fool always finds a worse fool to admire him”

2. sang:

elegant idyl: pleasing, modest, unostentatious, simple, “artless, free of the pride of presumption,” “never daunting the ear with grand words”; follow Theocritus and Virgil; “down to earth without vulgarity”

elegy: “in elegy only the heart must speak”

ode: “the impetuous style of the ode often moves at random; a fine disorder here is an effect of art”

epigram: “so long as the wit, brilliant in relevance, turned on the thought and not on the words”

“every kind of poem shines with its own beauty”

satire: “Lucilius was the first who boldly held the mirror up to the vices of the Romans. He avenged humble virtue against haughty wealth, and the honest man on foot against the rascal in a litter”

“the French reader ... is outraged by the license of the least impurity of meaning, should it go undraped in chaste language”; “deliver us from a shameless man who preaches a sense of shame”

vaudeville: “see that you do not make God the subject of some dreadful piece of foolery: all these games that are started by atheism lead the joker sadly to the gallows at last”

3. sang:

Theatre: “let passion seek out the heart and stir in being stirred”

“to please and to touch”

“it is never too soon to make the subject clear”

“we, whom reason binds to its rules, prefer that the action be artfully managed – that a single thing done, in one place, in one day, hold that crowded theatre to the end”

nothing incredible; “what ought not to be seen should be narrated to us”

“see that love appears as a weakness and not a virtue”

“give the great hearts a few weaknesses”; “in these little faults of character the mind takes pleasure in recognizing nature itself”

novel, frivolity of the form

stage: exactness of judgment, strict decorum

“an egotistical writer tends unconsciously to make his heroes resemble himself”

“to draw tears from me, you must first weep yourself”

“producing noble sentiments”

“the terrible mysteries of the Christian faith cannot be brightened up by means of machinery”

Tasso, “sage and endlessly oratorical hero”

“fable offers the mind a thousand delights”

“in narration be quick and concise, in description opulent and stately”

“let your beginning be simple and unaffected”

“enliven your work with a world of verbal figures”

Homer, “cherish his writings”

Greek tragedy, law made poets better behaved, “forbidden to name names and faces”

“let nature, then, be your sole study”

4. sang:

“rather be a respected workman in a necessary art, than a common writer and vulgar poet”

“a piece of writing that holds up under being read aloud may not, in print and in broad daylight, be able to endure the gaze of a penetrating eye”

“be glad of censure,” “correct your work without grumbling”

“attach the amusing to the solid and useful”

“I am not, however, one of those dismal souls who for the sake of literary purity would banish love altogether”; “the least virtuous love, when chastely expressed, arouses in us not the slightest shameful impulse”; Dido, “I condemn her offense while sharing her tears”

“do not fall into that contemptible jealousy which is the malign madness of vulgar minds”

“do not let writing be your continual employment”; “one also ought to know how to talk, and how to live”

“work for the sake of fame; sordid gain ought never to be the object of a distinguished writer”; “I cannot put up with these renowned authors who, ... turn a divine art into a mercenary trade”

“What have we to fear in this century, when the arts bask in the beams of a favorable star, when the wise foresight of an enlightened prince sees to it that poverty shall be unknown to merit?”

Boileau var en av flere på 1600-tallet som kritiserte romansjangeren for å være en fantasifull sjanger der følelsene tar overhånd på bekostning av fornuften (Guy Riegert i Boileau 1984 s. 19). Men i verket *Om romanheltenes dialog* forteller Boileau at han som ung elsket å lese romaner, og anså mange av dem å være blant den franske litteraturens mesterverk.

Den franske renessansedikteren François de Malherbe var en forløper for klassisismen, og i *Om diktkunsten* skriver Boileau:

“Endelig kom Malherbe, [...]

Alle kjente hans lover; og denne trofaste veiviser

For forfattere på den tiden fungerer ennå som modell.

Gå derfor i hans fotspor; elsk hans renhet,

Og med hans gode grep imiter hans klarhet.”

(her oversatt fra Dirkx 2000 s. 44)

Den klassisistiske litteraturen var preget av instrumentalisme som tjener en triumferende ideologi (Barthes 1972 s. 56). Til ære for Solkongen var solsymbolikk mye brukt, både innen maleri, dekorasjon, arkitektur, teater og litteratur. Kongen og adelen visste at kunstnere og forfattere kunne gi dem selv “evig” ry, omtrent slik den romerske dikteren Vergil hadde lovprist keiser Augustus i eposet *Aeneiden* og bidratt til et i prinsippet evigvarende godt ettermæle. Det ble skrevet mye panegyrikk (forskjellige lovprisningsverk) på 1600-tallet, særlig rettet til kong Ludvig 14. Det ble likevel ikke skapt noe litterært verk som har *Aeneidens* kvaliteter.

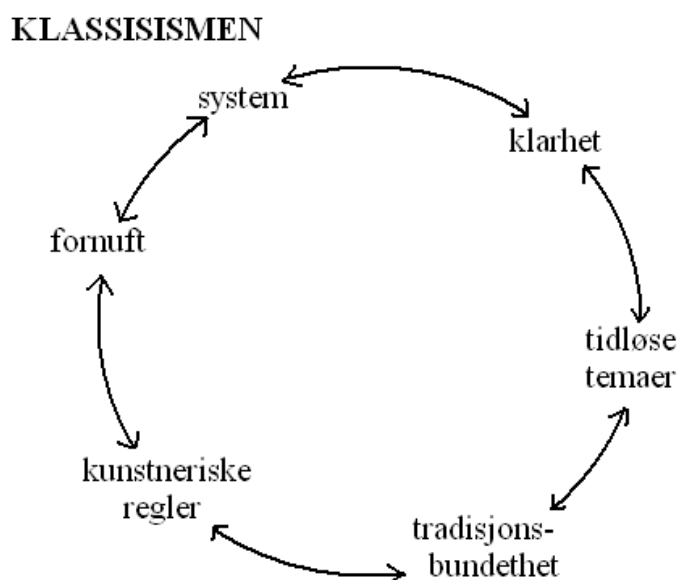
Dikterne kan ikke følge en individuell fornuft som gir dem frihet til å følge sin private inspirasjon, men må følge en universell fornuft som er uforanderlig, alltid seg selv lik, uavhengig av tid, sted, skikker osv. (Tieghem 1990 s. 40). Dikterne følger prinsippene i en universell og evig skjønnhet. Klassisistene i Frankrike på

1700-tallet oppfordret til imitasjon av “de perfekte antikke verkene” blant annet fordi antikkens forfattere etter deres mening hadde representert Naturen på en uovertruffen måte (Vladimir Schotter i <http://babel.revues.org/2059>; lesedato 10.04.15). Den klassisistiske “litterære doktrinen” var streng og homogen (Tieghem 1990 s. 58). Men forfatteren kan “sminke” eller forbedre naturen for bedre å representere den (Tieghem 1990 s. 38).

Den klassisistiske estetikken er idealistisk (Guy Riegert i Boileau 1984 s. 13). Dikterne bør føye seg etter det som dannede, gode og følsomme lesere anser som naturlig og sant. Det naturlige er for Boileau i realiteten et kulturprodukt. Noen litteraturforskere har oppfattet det som mer rigid: Boileau prøvde å avklare “lovene for den evige Fornuft” (Antoine Adam sitert fra Boileau 1984 s. 173).

Den klassisistiske estetikken er “lukket” (Tieghem 1990 s. 159). Noen klassiske forfattere og noen få moderne forfattere er valgt ut som idealer, litteraturen retter seg til et utvalgt publikum, og innholdet som litteraturen kan tematisere er begrenset. Ingen innflytelse skulle kunne trenge inn i dette systemet utenfra – det er en litteratur med “sine ritualer, sin protokoll, sine hierarkier, sine vanlige samtaletemaer, der en homogent og lite nysgjerrig publikum sier til seg selv det som allerede har blitt sagt hundre ganger” (s. 159). Den klassisistiske litteraturen skulle i prinsippet ikke være ikledt et språk, men være gjennomsiiktig (Barthes 1972 s. 8). Dikteren var vitne for det universelle.

Klassisismen kan oppfattes som en hel kunstfilosofi, med mange idealer som skulle realiseres og utgjøre en helhet:

Innen skjønnlitteraturen skal skjønnheten og litteraturens form sammen manifestere sannheten (Lanson og Tuffrau 1953 s. 180). “[D]en klassiske doktrinen består av disse to elementene: sansen for fornuft (som kommer fra kartesianismen) og sansen

for skjønnheten (som kommer fra de greske og latinske verkene).” (Lanson og Tuffrau 1953 s. 239) Klassisismen er kjennetegnet ved “orden, klarhet, fornuft, måtehold” (Bar 1960 s. ix; satt i hermetegn hos Bar). Klassisismen krever imitasjon, sannsynlighet, skille mellom sjangrene og mellom stilene, og å følge reglene for god kunst (Guy Riegert i Boileau 1984 s. 15).

“Traditional classicism had held that nature was ruled by fixed laws which prescribed the different literary and artistic genres appropriate to different kinds of experience. The artist ‘copied nature’ in the sense that he distilled from a situation its essential, universal content; his concern was with the situation, rather than with his own reaction to it. Stylistic rules, such as the dramatic unities, were merely a superficial aspect of a whole attitude. This ‘Cartesian’ classicism, assuming an innate response to absolute standards, had little to commend it to the empiricist of the school of Locke and it was Locke’s sometime pupil, the Earl of Shaftesbury, who transferred the centre of aesthetic enquiry from the object to the creative process by which it came into being.” (Hampson 1987 s. 203)

De klassisistiske dikterne drev etterligning (på latin “imitatio”) av mesterverkene, i skapende konkurranse (latin “aemulatio”) med de store forbildene. Dikterne drev etterligning i vid forstand: gjentakelse, imitasjon og videreføring. Det var en slags nyskapende gjenskapning av noen av fortidens mesterverk. Dette har blitt kalt imitasjonestetikk. Det er via etterligning av de gamle mesterverkene at litterær kvalitet oppnås. Imitasjon og konkurranse er forent i samme praksis (“to imitate is to emulate”). Det å imitere en original innebærer for Boileau også å kjempe mot denne originalen og å nære sitt eget talent (Gallo 2012 s. 128). “Min imitasjon er ikke slaveri” skrev den franske forfatteren Jean de La Fontaine på 1600-tallet (sitert fra Lanson og Tuffrau 1953 s. 296). Det samme mente Boileau: “Og i denne samling av noble fiksjoner / morer dikteren seg med tusen påfunn.” (*Om diktetkunsten* del 3, linje 173-174) Boileaus komedie *Korpulten* (1672) er en parodi på et heroisk heltedikt, og handler om plasseringen av en korpult i en kirke.

Boileau skrev om sin beundring for den romerske dikteren Horats: “For selv om det i mitt verk på elleve hundre vers ikke er flere enn femti eller seksti vers som mer eller mindre etterligner Horats, så kan det ikke komme noen sterkere lovprisning av resten enn hvis det oppfattes som oversettelse fra denne store poeten.” (sitert fra Boileau 1984 s. 9)

“Den klassisistiske estetikken er i Frankrike et resultat av det absolutte monarkiet/kongedømmet som institusjon (Meyer 1999 s. 160). I litteraturhistorien blir den franske klassisismen i siste halvdel av 1600-tallet regnet som en gullalder. Dikterne – blant dem tragedieforfatterne Corneille og Racine og komedieforfatteren Molière – oppfattet sitt arbeid som en fortsettelse av den litterære utfoldelsen i antikken og renessansen. “[D]et som var viktig for forfatterne i denne perioden [1600-tallet] var ikke originalitet for enhver pris, men hensynene som ble tatt for å vise sin lærdom og det å støtte seg på autoriteten til prestisjetunge forfattere.” (Brau

2008) De klassisistiske tragediedikterne la stor vekt på å følge det de oppfattet som filosofen Aristoteles' krav om de såkalte tre enhetene: tidens, stedets og handlingens enhet i skuespillet. Tidens enhet innebærer at handlingen i skuespillet er konsentrert til en kort tidsperiode (ofte én eller et par dager). Stedets enhet krever at handlingen finner sted på et begrenset romlig eller geografisk område (f.eks. to steder som ligger svært nær hverandre). Handlingens enhet innebærer et krav om stykket skal ha én sentral konflikt som er aksens alt dreier seg rundt.

Boileau hevdet at det som er klart tenkt, også lar seg uttrykke klart (gjengitt etter Vandendorpe 1999 s. 33). Fornuften er hovedprinsippet som Boileau legger til grunn for sin estetikk, direkte påvirket av Descartes' filosofi (Lanson og Tuffrau 1953 s. 247). "Det er bare sannheten som er skjønn" skrev Boileau i en epistel (sitert fra Lanson og Tuffrau 1953 s. 243). For Boileau var natur, sannhet og fornuft en enhet (Lanson og Tuffrau 1953 s. 248). Boileau var dogmatisk, men oppfattet seg selv som en upartisk rådgiver om hva som er god smak (Lanson og Tuffrau 1953 s. 245 og 247).

Det er ifølge Boileau fullt mulig å være original og nyskapende gjennom å imitere klassikerne (Lanson og Tuffrau 1953 s. 249). For både menneskene og naturen er den samme i dag som den var for to tusen år siden.

Boileau ville renske litteraturen for alle smålige følelser, og løfte opp en nobel moral som ideal (Lanson og Tuffrau 1953 s. 242). Boileau oppfattet eposet som en av de edleste sjangrene, ikke minst på grunn av de forskjønnende, mytologiske "ornamentene" (Lanson og Tuffrau 1953 s. 244). I *Om diktetkunsten* skrev han: "Alt får en kropp, en sjel, en ånd, et ansikt, / hver dyd blir en guddom" (del 3, linje 164-165), og kan altså anta en allegorisk skikkelse. Ofte benyttet dikterne klassisk mytologi i sine allegorier (Beugnot 1994 s. 172).

De klassisistiske tekstene er ifølge Roland Barthes skrevet for å lese høyt i en gruppe, de skal nytes i fellesskap og er til tross for sin strenge regelbundethet basert på talespråket til en bestemt sosial klasse (Barthes 1972 s. 38-39).

Den finnes en klassisistisk kanon, en hierarkisk rangering av mesterverk etter visse normer, der noen antikke verk rager høyest.

Uttrykkene "klassisismen" og "den klassisistiske tradisjonen" brukes ofte synonymt. Andre skiller mellom klassisismen som epoke (først og fremst 1600-tallet), mens den klassisistiske tradisjonen er arven fra Hellas og Romerriket slik den snor seg gjennom den vestlige kulturhistorien. Den klassisistiske tradisjonen var svakere i middelalderen enn på 1600-tallet, men den eksisterte kontinuerlig.

"Fra Homer til Goethe er det bare en time, fra Goethe til i dag 24 timer." (den tyske dikteren Gottfried Benn i 1949; sitert fra Hillebrand 1999 s. 34)

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>